

Pokroky matematiky, fyziky a astronomie

Projev místopředsedy JČMF akad. V. Kořínka na jubilejní slavnosti 18.4. 1962 v Karolinu

Pokroky matematiky, fyziky a astronomie, Vol. 7 (1962), No. 6, 321--325

Persistent URL: <http://dml.cz/dmlcz/138803>

Terms of use:

© Jednota českých matematiků a fyziků, 1962

Institute of Mathematics of the Academy of Sciences of the Czech Republic provides access to digitized documents strictly for personal use. Each copy of any part of this document must contain these *Terms of use*.

This paper has been digitized, optimized for electronic delivery and stamped with digital signature within the project *DML-CZ: The Czech Digital Mathematics Library* <http://project.dml.cz>

PROJEV
MÍSTOPŘEDSEDY JČMF AKAD. V. KOŘÍNKA
NA JUBILEJNÍ SLAVNOSTI 18. 4. 1962 V KAROLINU

V červnu roku 1859 utrpěla u Mangenty a Solferina rakouská armáda zdrcující porážky. To v základech otřáslo rakouskou monarchií a způsobilo pád Bachova absolutismu a posledních pozic feudalismu ve státě. Rakousko definitivně nastoupilo cestu kapitalistického vývoje. Ačkoli v té době nebyla buržoazie již progresivní silou společnosti, jakou byla, když začínala svůj velký boj s feudálním řádem, přece znamenají změny, k nimž došlo v Rakousku po italských porážkách, velké uvolnění veřejného života a začátek velkého hospodářského a kulturního rozvoje neněmeckých národů. Je to období, kdy vznikají u nás významné kulturní a vědecké instituce, jako například: Spolek českých spisovatelů Svatobor, Spolek českých lékařů nebo Umělecká Beseda. V této době vznikla také Jednota českých matematiků. Na filozofické fakultě pražské univerzity sdružilo se z iniciativy Gabriela BLAŽKA, Josefa FINGERA, Josefa LAUNA a Josefa VAŇAUSE 15 posluchačů matematiky a fyziky a založilo „Spolek pro volné přednášky z matematiky a fysiky“. Ustavující schůze spolku se konala 28. března 1862. Cílem spolku bylo vlastními volnými přednáškami usnadňovat a prohlubovat studium. Byl to spolek čistě studentský pod dohledem a protektórátem děkana.

Dalším zajímavým rysem bylo to, že to byl spolek utrakvistický, spolek českých i německých studentů. Přednášky se konaly většinou německy, a to i českými studenty. Záhy se však stával spolek stále více českým v důsledku toho, že českí členové projevovali daleko větší aktivitu než Němci. Již ve studijním roce 1863/4 se konaly téměř všechny přednášky česky a předsednictvo se skládalo jen z Čechů.

Generaci, která končila svá univerzitní studia ke konci let šedesátých, již nestačil rámec studentského spolku. Pomýšlí na vědeckou společnost, která by pečovala o rozvoj celé české matematiky a fyziky v nejširším národním měřítku. V tom smyslu je provedena roku 1869 reorganizace spolku. Ačkoli spolek dostává jméno „Jednota českých matematiků“, vztahuje se jeho činnost i na fyziku a sdružuje k tomu cíli i učitele na vysokých školách i středoškolské profesory těchto oborů i studenty. O cílech, které si členové Jednoty tehdy kladli, svědčí nejlépe slavnostní řeč tehdejšího jednatele Františka HOUDKA při oslavě desítiletého trvání spolku. Jeho ústy se Jednota hlásí k nejpokrokovějším myšlenkám, které byly tehdy u nás vysloveny o organizaci vědy vůbec, k myšlenkám, které čekaly celé století na své uskutečnění. Houdek ve své

řeči říká, že by Jednota měla být v oblasti matematiky a fyziky předchůdkyní a připravovatelkou příští Akademie věd tak, jak ji plánoval Jan Evangelista PURKYNĚ.

Po reorganizaci Jednoty roku 1869 nastává její rozmach. Jednota zahajuje vlastní publikační činnost jak časopiseckou, tak knižní. Od roku 1872 vydává Časopis pro přestování matematiky a fyziky. Do roku 1950 vyšlo 75 ročníků tohoto časopisu. Potřebné peníze k této činnosti získává Jednota tím, že zakládá zvláštní fond, kam přichází jistá část členských příspěvků a pak především dary.

Jednota navazuje v té době značné zahraniční styky, hlavně díky velkým osobním známostem bratří WEYRŮ se zahraničními vědci. Tak již roku 1871 navštívil Prahu a Jednotu profesor matematiky na moskevské univerzitě Nikolaj Vasiljevič BUGAJEV. Ihned po jeho návštěvě se počínají styky Jednoty s Moskevským Matematickým Obščestvem, které vznikalo za podobných okolností jako Jednota, nejprve jako kroužek roku 1864 a pak jako vědecká společnost roku 1867. Navazují se styky s francouzským geometrem Michalem CHASLESEM a se Société Mathématique de France založenou roku 1874. Rovněž četní italsí matematicové v čele se slavným Luigi CREMONOU jsou ve spojení s Jednotou.

Jednota již v té době soustřeďuje ve svých řadách četné středoškolské učitele a věnuje velkou pozornost vyučování matematice a fyzice. Pro dnešní dobu je zajímavé, že se již roku 1869 konala v Jednotě přednáška a diskuse na téma „Příčiny, proč nebývají matematika a fyzika na gymnasiích u většiny žáků oblíbeny, a jaké jsou metody, aby tyto vědy se staly oblíbeny“. Jak je vidět, byl již tehdy tento problém velmi živý.

Devatenácté století šlo pomalu ke svému konci. Kapitalistická společnost se postupně přetvářela ve svou monopolistickou formu. Jednota, která se stala zatím střediskem českého matematického a fyzikálního života, neuniká výkyvům, kterým je podroben vývoj kapitalismu. Období prosperity se střídají s obdobími stagnace. Jednota pracuje v buržoazní společnosti jako instituce této společnosti. Nutno však říci, že v tomto rámci se její činnost vyznačuje velmi pokrokovými rysy. Začátkem 20. století se šíří Evropou velké hnutí, které usiluje o reformu vyučování matematice a které došlo výrazu především tak zvaným Meranským programem. Jednota se ihned postavila u nás za tyto pokrokové myšlenky a stará se o to, aby byly sepsány nové, na tehdejší dobu velmi moderní učebnice matematiky a fyziky pro střední školy, a tyto učebnice sama vydává.

Za první světové války vypracovala zvláštní komise v Jednotě návrh na reformu střední školy. Jednota seznámila s návrhem širokou veřejnost roku 1919 a návrh vyšel tiskem roku 1921. Hlavní myšlenka návrhu byla tato: Střední škola měla mít jednotný čtyřletý základ, jehož učební program se měl sblížit s programem měšťanské školy tak, aby byl přechod z měšťanské školy na střední školu snadný. V návrhu se výslovně uvádí, že cílem tohoto opatření jest, aby dětem všech vrstev národa byl usnadněn přístup na střední školu. Dále se navrhovalo, aby na nižší střední školu byly zavedeny rukodělné práce s mravně výchovným cílem, aby žáci pochopili význam fyzické práce. V učebním plánu měla být posílena matematika a fyzika, neboť její tehdejší

postavení na škole zdaleka neodpovídalo jejímu významu pro společnost. Je jasné, že tyto myšlenky nemohly být prosazeny v první republice a že musily čekat ještě přes čtvrt století na své uskutečnění v dnešní jednotné škole.

Již v devadesátých letech se hospodářské a společenské poměry natolik změnily, že se ukázala potřeba přemýšlet v Jednotě o nových formách práce. Rovněž vědecký život, který po zřízení českých vysokých škol mohutněl, potřeboval stabilnější a širší základnu. Především bylo nutno zabezpečit úkoly Jednoty hospodářsky. Její publikační činnost nebylo již možno financovat z příspěvků členů a z darů jednotlivců nebo korporací. Bylo třeba hledat cestu jinou. Jednota vydávala již od roku 1873 středoškolské učebnice matematiky, fyziky a deskriptivní geometrie, jejichž vysokou kvalitou zajišťovala vnitřní spolkovou diskusí a kritikou. Značný zisk z tohoto vydavatelského podnikání, který by jinak byl plynul soukromým nakladatelům, sloužil Jednotě hlavně k úhradě deficitních publikací, mezi něž patřil i Časopis, který dostávali členové zdarma. Zvláště za první republiky měla Jednota pro své potřeby zisk z celé skupiny podniků, které vytvořila kolem původního nakladatelství. Tato forma svépomoci umožnila tak vydávat ve větší míře v zájmu rozvoje vědy obchodně nevýhodné publikace, především vědecké monografie, vybudovat z malých počátků největší odbornou matematicko-fyzikální knihovnu u nás a poskytovat svým členům, zejména studentům vysokých škol, různé výhody při poměrně nízkém členském příspěvku. V tak rozsáhlé míře se to nepodařilo žádné jiné vědecké společnosti u nás.

Roku 1899 byla založena Česká technika v Brně a záhy vznikl při ní velmi čilý kroužek členů Jednoty. Roku 1912 byly změněny stanovy tak, aby se kroužek mohl ustavit v brněnský odbor Jednoty. Zároveň byl dán Jednotě výstižnější název „Jednota českých matematiků a fyziků“. Záhy po 1. světové válce vznikl v Bratislavě kroužek členů Jednoty pracujících na Slovensku a Jednota mění své jméno na dnešní název „Jednota československých matematiků a fyziků“, dávajíc tak vnější výraz té okolnosti, že má členy i na Slovensku.

V období mezi oběma válkami dostala se naše matematika a fyzika na nebyvalou výši. Pracovní směry vědecké práce byly dány vědeckým zaměřením jednotlivých vedoucích osobností, byly v podstatě od sebe izolovány a byly převážně teoretické beze vztahu k aplikacím. To bylo způsobeno společenskými poměry buržoazní republiky a požadavky, které na vědu kladla, či spíše nekladla, její společnost. Nutno si uvědomit, že z valné většiny náš průmysl pracoval na základě cizích licencí. Některé průmyslové závody byly vlastně filiálky zahraničních společností. Proto měl tehdy náš průmysl malý zájem o vědecký výzkum.

Za první republiky byli si vědečtí pracovníci sdružení v Jednotě velmi dobře vědomí světové vědecké úrovně sovětské matematiky a fyziky, věci to, kterou by byla nejraději tehdejší oficiální místa přikryla hlubokým mlčením. Tito pracovníci se proto starají, aby jejich styky se sovětskými vědci byly co největší. Někteří z nich navštívili Sovětský svaz a získali tak osobní známosti a přátelství, které trvají až dodnes. Knihovníci s velkým úsilím pečovali o to, aby knihovna Jednoty měla novou sovětskou vědeckou literaturu. Přišla mnichovská katastrofa a po ní druhá světová válka. Jednota se

stará o to, aby byl udržen i po zavření vysokých škol náš vědecký život. V Praze i v Brně se konají soukromé vědecké semináře. Piší se články, v nichž je dáván studentům po zavření vysokých škol návod k samostatnému studiu, zahajuje se vydávání nové, širší veřejnosti přístupné sbírky „Cesta k vědění“. V Praze i v Brně se konají vědecké přednášky i přednášky určené širší veřejnosti. V Jednotě se na poradách uvažuje o tom, jak po válce upravit studium matematiky a fyziky na univerzitě. Reformní myšlenky, které z těchto porad vzešly, narazily však po válce na odpor reakce a mohly být uskutečněny až po únorovém vítězství dělnické třídy. Udrží se styky se slovenskými členy Jednoty s tím výsledkem, že po válce přední matematikové a fyzikové slovenští se postavili za zásadu jednotné matematicko-fyzikální spolkové organizace Čechů a Slováků.

Vítězství Sovětského svazu nad hitlerovským Německem přineslo nejen osvobození národů střední Evropy od nacistického jha, nýbrž znamenalo též nástup celé této oblasti k budování socialismu. Tím se začaly od základů a pronikavě měnit společenské poměry, a tedy i postavení vědy ve státě a společnosti. Přírodní vědy a především matematika a fyzika dostávají jako svou nejdůležitější úlohu úkol pomáhat při budování materiální základny socialistické společnosti. Není již třeba se starat o hmotné zajištění vědecké práce vlastními silami. To bere na svá bedra stát a činí to takovým způsobem, že se vědcům před válkou o tom ani nesnilo.

Je jasné, že za tak změněných poměrů bylo nutno najít novou organizační základnu a nové metody práce v socialistické společnosti. Nová organizační základna pro Jednotu byla vytvořena založením Československé akademie věd. Byl vypracován návrh reorganizace, který byl přijat valnou schůzí Jednoty 24. května 1956. Jednota byla přidružena k Akademii jako vědecká společnost. Pokud jde o členstvo, zachovala si svůj starý tradiční ráz. Sdružuje nejen vědecky pracující matematiky a fyziky, ať již v základním výzkumu nebo v aplikacích, nýbrž i učitele těchto předmětů na středních a odborných školách, jakož i studenty těchto oborů. Možno říci, že se práce v Jednotě po roce 1956 dařila. Jednota nemá dnes své organizační útvary jen ve třech dřívějších univerzitních městech, nýbrž má již 21 poboček v nejdůležitějších městech státu. Má přes 2 600 členů, kteří se z velké většiny účastní velmi živě činnosti v pobočkách. Aby byl vzbuzen a podchycen zájem mládeže o matematiku a fyziku, pořádá Jednota matematickou a fyzikální olympiádu. Jedním z úkolů pracovní části jubilejního sjezdu je odkrýt slabá místa v tomto robustním rozvoji Jednoty, aby na ně mohlo být soustředěno budoucí úsilí.

Cílem naší práce v dnešní Jednotě je, aby Jednota byla dobrovolnou organizací všech československých matematiků a fyziků, aby byla fórem, na němž by se uplatňovala osobní iniciativa jejích členů v úsilí o další mohutný rozvoj matematiky a fyziky jakožto vědy, v úsilí o stále lepší uplatnění výsledků těchto věd v praxi, v úsilí o zvýšení úrovně vyučování těmito disciplínám na školách. Dalším důležitým úkolem členů Jednoty je budit zájem o matematiku a fyziku v nejširších kruzích obyvatelstva, zvláště u mládeže, a získávat mládež, aby se s chutí, zájmem a nadšením věnovala těmto vědám. Všechny tyto úkoly jsou důležité pro naši společnost, která připravuje

budování komunismu. Strana i vláda to zdůrazňovaly v mnohých svých dokumentech a daly v nich základní směrnice pro naši práci. Konkrétní propracování tohoto programu pro nejbližší tříletí, jakož i vypracování souhrnné perspektivy pro vzdálenější období je úkolem, o němž jedná sjezd na svých pracovních schůzích.

Mám-li stručně vyjádřit hlavní rysy činnosti Jednoty v průběhu těch sto let jejího trvání, charakterizoval bych je takto: hluboký a nezištný zájem o pokrok a rozkvet matematiky a fyziky v celé jejich šíři, dobrovolná a velmi vážná práce na těchto cílech, krásná kolektivní spolupráce uvnitř Jednoty a pak svépomoc. Její dnešní mohutný rozvoj svědčí o tom, že se jí skvěle pracuje ve státě socialistickém. To je základ a nejlepší její oprávnění i dnes. Tím je také nejvýrazněji vyjádřen její pokrokový charakter, od něhož se nikdy v celých sto letech svého trvání neodklonila. Socialistický dnešek staví před Jednotu nové velké úkoly. Spojení vědy a školy se životem, pojetí vědy jako výrobní síly kladou její práci nové úkoly. Jest na nás, dnešních členech Jednoty československých matematiků a fyziků, abychom tyto velké úkoly plnili, tyto nové problémy řešili a tak přispěli svou hřívnou k dosažení těch velkých cílů, které si klade pod vedením Komunistické strany dělnická třída Československa a všechen československý lid.

PROJEV
PRVNÍHO NÁMĚSTKA MINISTRA ŠKOLSTVÍ A KULTURY
S. V. KRŽÍTKA
NA JUBILEJNÍ SLAVNOSTI JČMF 18. 4. 1962 V KAROLINU

Připojuji se jménem ministerstva školství a kultury k četným gratulantům Jednotě čs. matematiků a fyziků, která v těchto dnech slaví 100. výročí svého trvání.

Je v mnohaleté tradici Jednoty starat se o otázky pedagogické. Vždyť např. celá starší generace středoškoláků, která vyrůstala v době první republiky, se učila z učebnic matematiky od významných členů Jednoty, profesorů ČERVENKY, BYDŽOVSKÉHO, VOJTĚCHA, VALOUCHA a z učebnic fyziky od ŠMOKA, JENIŠTY, MAŠKA a NACHTIKALA. A všechny tyto učebnice nesly známý znak Jednoty: JČMF.

Mezi učiteli středních škol byly známy výborné učební pomůcky vyrobené v továrně Jednoty, ve „Fysmě“, a známá byla odborná a metodická literatura vydávaná Jednotou. Učitelé matematiky a fyziky se zájmem a s prospěchem četli „Přílohu didakticko-metodickou“ k časopisu Jednoty, neboť to byl v tehdejší době v podstatě jediný časopis obírající se didaktikou matematiky a fyziky. Mezi žáky středních škol zajímaví se o matematiku a fyziku byl velmi oblíben časopis „Rozhledy“.

Jednota vždy stála v otázkách školské politiky na straně pokroku a svými reformními návrhy značně přispívala k jeho postupné realizaci.

S potěšením mohu konstatovat, že Jednota v současné době, v době velkých revolučních společenských změn, je věrna své pokrokové tradici. Jednota sleduje s poro-